

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να προσδιορίσετε αν το περιεχόμενο των ακόλουθων προτάσεων είναι σωστό ή όχι, γράφοντας στο τετράδιό σας τη λέξη «Σωστό» ή «Λάθος» δίπλα στον αριθμό που αντιστοιχεί στην κάθε πρόταση.

1.
 1. Στην απογραφή του 1928 καταγράφηκαν 1.220.000 πρόσφυγες.
 2. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Κοινωνίας των Εθνών ένας σημαντικός αριθμός προσφύγων πέθαναν μέσα σ' ένα χρόνο από την άφιξή τους στην Ελλάδα.
 3. Στις 23 Ιουλίου 1924 υπογράφηκε η Συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης.
 4. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λοζάνης οι ανταλλάξιμοι δεν είχαν δικαίωμα να μεταφέρουν την κινητή περιουσία τους.
 5. Η ΕΑΠ επεδίωξε ώστε οι πρόσφυγες που προέρχονταν από τον ίδιο οικισμό ή έστω την ευρύτερη περιοχή του να εγκατασταθούν μαζί στο ελληνικό έδαφος.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Α2

Να αναφέρετε τους όρους της καθεμιάς από τις παρακάτω συνθήκες ή συμφωνίες:

- Συνθήκη των Σεβρών (Ιούλιος/10 Αυγούστου 1920)
- Συμφωνία της Άγκυρας της 10^{ης} Ιουνίου 1930
- Ειδική σύμβαση του Ελληνικού Δημοσίου και της ΕΑΠ (τέλος του 1930)

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Β1

Να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους η ΕΑΠ έριξε το βάρος της αποκατάστασης των προσφύγων στη γεωργία. Επίσης να εξηγήσετε γιατί δόθηκε προτεραιότητα στην εγκατάστασή τους στην Μακεδονία και στη Δυτική Θράκη.

ΘΕΜΑ Β2

Πώς εκφράστηκε η διάσταση προσφύγων και γηγενών μετά το 1922 στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Ελλάδας;

Μονάδες 10

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Επισημαίνοντας χωρία του παρακάτω κειμένου και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε ποια ήταν η συμβολή των προσφύγων στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Μονάδες 25

Στο χώρο των εργοστασίων κυριάρχησε η ταπητουργία με δεύτερη τη βαμβακουργία, την οποία οι πρόσφυγες εμπλούτισαν με νέα είδη: αλατζάδες, ντοκουμάδες, κουβέρτες και άλλα.

Το σύνολο των βιομηχανικών οικοπέδων που παραχώρησε η ΕΑΠ σε ενδιαφερόμενους σε όλους τους προσφυγικούς συνοικισμούς ήταν 40. Από αυτά, τα 24 βρίσκονταν στη Νέα Ιωνία και, από τα υπόλοιπα, δύο στην Καισαριανή, εφτά στη Νίκαια, εφτά στον Υμηττό, ένα στο Βύρωνα, ένα στα Ταμπούρια του Πειραιά, ένα στη Δραπετσώνα και ένα στον Πειραιά.

Εκτός από ταπητουργία και υφαντουργία, στη Νέα Ιωνία ένα οικόπεδο χρησιμοποιήθηκε για εργοστάσιο ελαστικών, ένα για σοκολατοποιία και ζαχαροπλαστική, ένα για βιομηχανία χρωμάτων και ένα για αγγειοπλαστική. Χαρακτηριστικό των επιχειρήσεων που αναπτύχθηκαν ήταν ότι οι μεγαλύτερες ιδρύθηκαν από πρόσφυγες καταγόμενους από τη Μουταλάσκη (Ταλάς) Καισαρείας, που ήρθαν με την ανταλλαγή και έφεραν μαζί τους λίρες και κοσμήματα· επίσης, ότι ήταν στην πλειονότητά τους οικογενειακές επιχειρήσεις και ακόμη ότι οι

Καισαριώτες ασχολήθηκαν με τη βαμβακουργία ενώ οι Σπαρταλίδες με την εριουργία. Κάθε επιχείρηση μικρή ή μεγάλη έχει τη δική της ιστορία και όλες μαζί γράφουν τη βιομηχανική ιστορία της Νέας Ιωνίας και της Ελλάδας γενικότερα.

Στο χώρο των εργοστασίων επιβλήθηκαν με την παρουσία τους η Υφαντουργική Εταιρεία Μουταλάσκη, που ξεκίνησε η οικογένεια Τσαλίκογλου και συνεχίστηκε από την οικογένεια του Σινιόσογλου (το εργοστάσιο παρήγε εξάιρετο κάμποτ)· η οικογενειακή επιχείρηση της Υφαντουργίας Συνάνογλου· η εριουργική επιχείρηση των Σπαρτάληδων Εφραίμογλου και Στύλογλου· η Ιωνική Υφαντουργία η «Ελληνίδα», η Υφαντουργία και Ταπητουργία της οικογένειας Μποσταντζόγλου και η Ταπητουργία των Δουρμούσογλου. Αυτές πλαισιώθηκαν με πολλές μικρότερες ταπητουργικές επιχειρήσεις.

Ο νέος και πολλά υποσχόμενος κλάδος της ταπητουργίας προσήλκυσε το ενδιαφέρον πολλών γνωστών γηγενών επιχειρηματιών, οικονομικών παραγόντων και τραπεζών, που εκμεταλλευόμενοι την τεχνογνωσία των προσφύγων συνεταιρίστηκαν μαζί τους στη δημιουργία μεγάλων εταιρειών. Η εταιρεία «Σπάρταλης», γνωστή από τη Σμύρνη, συνέχισε τις δραστηριότητές της στην Ελλάδα και με την ενίσχυση γνωστών γηγενών επιχειρηματιών, ως μετόχων, ίδρυσε μεγάλο εργοστάσιο στο χώρο της Ελευθερούπολης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της ταπητουργίας παρουσιάζουν δυο άλλες ταπητουργικές εταιρείες, που ίδρυσαν τα εργοστάσιά τους έξω από τη βιομηχανική ζώνη: η Ελληνική Ταπητουργία και η Ανατολική Ταπητουργία. Τις δυο αυτές ταπητουργίες θεωρώ ιστορικές γιατί συνδέονται άμεσα με τις πρώτες ταπητουργικές προσπάθειες στην Ελλάδα. (...).

Η ταπητουργία, εκτός του ότι κατέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανικής ζώνης της Ελευθερούπολης, κατέκλυσε και ολόκληρο τον συνοικισμό με εργοστάσια, βιοτεχνίες και οικοτεχνίες.

Το 1927, στη Νέα Ιωνία, εργάζονταν στην ταπητουργία 1.223 εργάτριες χωρίς να υπολογίζονται οι εργαζόμενες στα σπίτια. Τα γνωστά μας μεγάλα εργοστάσια, εκτός από τη δική τους παραγωγή, έδιναν παραγγελίες κατ' οίκον σε ταπητεργάτριες παρέχοντάς τους τα υλικά και τα σχέδια. Η αμοιβή γινόταν ανάλογα με την ποιότητα του χαλιού και τα σχέδια. Τα πρώτα χρόνια ο τύπος Σπάρτα είχε τη μεγαλύτερη ζήτηση κυρίως στην Αμερική.

Παράλληλα με τις μεγάλες αλλά και μικρότερες ταπητουργικές επιχειρήσεις οι Σπαρταλήδες ταπητουργοί, το 1924, προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τον μεγάλο συναγωνισμό, ιδρύοντας τον πρώτο ταπητουργικό Συνεταιρισμό με την επωνυμία «Ταπητουργικός Συνεταιρισμός Σπάρτης της Πισιδίας, Π.Ε.» με κύριους στόχους την προβολή της ταπητουργίας, την προαγωγή των οικονομικών συμφερόντων των μελών του και τη χρηματοδότησή τους από την ΕΑΠ.

Η πορεία της ταπητουργίας στην Ελλάδα ήταν εντυπωσιακή αλλά σύντομη και ξεπερνάει ανάγλυφη από τη μελέτη των γνωστών μας ταπητουργικών επιχειρήσεων. Το 1929, η διεθνής οικονομική κρίση που επηρέασε ιδιαίτερα την αμερικανική αγορά, η οποία απορροφούσε το 90% της παραγωγής, καθώς και ο συναγωνισμός από τα φτηνότερα περσικά και τούρκικα χαλιά της έδωσαν καίριο χτύπημα. Η βιομηχανική ζώνη της Ελευθερούπολης επιβίωσε με καθολική στροφή στη βαμβακουργία.

Όμως η αναδίφηση στη βιομηχανική κληρονομιά της Νέας Ιωνίας μας επιφύλασσε μια έκπληξη. Στο χώρο των Ποδαράδων αποδείχθηκε ότι υπήρξε μια πρόδρομη των προσφύγων βιομηχανική εγκατάσταση. Στο συνοικισμό του Περισού, όπου τα σωζόμενα βιομηχανικά κελύφη εντυπωσιάζουν ακόμη και σήμερα, ο γνωστός βιομήχανος Νικόλαος Κυρκίνης, ιδρυτής της «Ελληνικής Εριουργίας» των Πατησίων, είχε ήδη από το 1918 αγοράσει έκταση 124 στρεμμάτων και χρησιμοποιούσε τον ευρισκόμενο μέσα στο κτήμα υδρόμυλο για πλυντήριο της εριουργίας. Ο χώρος ήταν προνομιούχος, διέθετε άφθονο νερό από το παρακείμενο ρέμα του Περισού (Ποδονίφτη) και συγκοινωνιακή σύνδεση με το κέντρο μέσω της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών - Κηφισιάς και της οδού προς το «χωρίον Ηράκλειον».

Εκτιμώντας αυτά τα προσόντα, ο Ν. Κυρκίνης, μέσα στο 1919, άρχισε τις εργασίες για την ίδρυση εργοστασίου μεταξουργίας, με συνεργάτη τον μεταξοβιομήχανο από την Καλαμάτα Α. Ναθαναήλ και τον γιο του Κωνσταντίνο. Οι πρώτες εργασίες στέφθηκαν με επιτυχία. «Στο εργοστάσιο των Ποδαράδων αναπνίζουσι την μέταξαν και υφαίνουσιν ωραία μεταξωτά», σημειώνει πηγή της εποχής. Τον Ιανουάριο του 1923, όταν τα κύματα των προσφύγων κατακλύζουν τον χώρο, η Μεταξουργία του Κυρκίνη με τη συμμετοχή των ιδίων μετόχων της Ελληνικής Εριουργίας γίνεται Ανώνυμη Εταιρεία με την επωνυμία «Ελληνική Μεταξουργία Α.Ε.», με γενικό διευθυντή τον Ν. Κυρκίνη και εταιρικό κεφάλαιο 5.000.000 δρχ.

Κύριος παράγοντας της ανάπτυξης της μεταξουργίας στην Ελλάδα ήταν η συνεισφορά των προσφύγων που με την τεχνογνωσία τους αλλά, κυρίως, με τα φθηνά εργατικά χέρια που πρόσφεραν, έδωσαν μεγάλη ώθηση στην Ελληνική Βιομηχανία Μεταξίου. Στο εργοστάσιο του Κυρκίνη «τα πολυπληθή θύματα του Κεμαλισμού, τα εκ Νικομηδείας και Προύσης καταγόμενα εύρον την γνωστήν της πατρίδος των ενασχόλησιν δια τελειοτάτων μηχανημάτων... γίνεται μάλιστα προσπάθεια εν τω Υπουργείω Περιθάλψεως, ώστε να απασχοληθώσι άπασαι αι εργατίδες» γράφει η Χρυσή Βίβλος.

.....
.....

Στον χώρο του Περισού και στα πλαίσια της «Ελληνικής Εριουργίας Α.Ε.», χτίστηκαν ακόμη, το 1929, το εργοστάσιο της «Ελληνικής Βιομηχανίας Μετάξης Α.Ε.», το 1932 το εργοστάσιο της ΕΒΥΠ και το 1935, στα χέρια πια του Μποδοσάκη, τα «Εκκοκιστήρια της Νέας Ιωνίας».

Η πορεία της «Ελληνικής Εριουργίας Α.Ε.» υπήρξε πολυκύμαντη και πολύ ενδιαφέρουσα για την ιστορία της κλωστοϋφαντουργίας στη χώρα μας.

Η μετά το 1935 εμφάνιση του Μποδοσάκη Αθανασιάδη στη διεύθυνση της Ελληνικής Εριουργίας και η παράλληλη ανάπτυξη της βιομηχανικής ζώνης της Ελευθερούπολης φανερώνει ότι, έκτοτε, ολόκληρη η βιομηχανική εξέλιξη της Ν. Ιωνίας στηρίχθηκε στα χέρια των μικρασιατών προσφύγων, που μέσα σε μύριες δυσκολίες και σε ένα περιβάλλον πολλές φορές εχθρικό έδωσαν το δικό τους στίγμα. Από χωροθετική άποψη, θα έλεγε κανείς ότι η βιομηχανική ζωή της πόλης κινήθηκε ανάμεσα σε δυο πόλους. Σε εκείνον της βιομηχανικής ζώνης της Ελευθερούπολης, δημιουργήμα αποκλειστικά των προσφύγων, και σε εκείνο του αγροκτήματος Περισού, που οι πρόσφυγες με το μόχθο τους βοήθησαν να ανδρωθεί. Οι δυο αυτές ζώνες συμπίπτουν με τα καθορισμένα και σήμερα βιομηχανικά πάρκα της Νέας Ιωνίας.

Τα εργοστάσια πολύ σύντομα ξαπλώθηκαν στον ευρύτερο χώρο της Ν. Φιλαδέλφειας και στο Ηράκλειο, με αποκλειστικό σχεδόν αντικείμενο την κλωστοϋφαντουργία. Εν τω μεταξύ η ανάπτυξη της βιομηχανίας στη Νέα Ιωνία συμβάδισε με εκείνη του συνοικισμού, και η σχέση κατοικίας και εργασίας έμεινε για πολλά χρόνια στενή. Ως το 1929 στη Νέα Ιωνία είχαν κτιστεί από την ΕΑΠ και το

Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων 2.814 σπίτια. Στην απογραφή του 1928, η Νέα Ιωνία είχε 16.382 χιλιάδες κατοίκους.

Στο χώρο των εργοστασίων, και με την έγκριση της ΕΑΠ, οι πρώτοι επιχειρηματίες έχτισαν και τα σπίτια τους, ενώ η πλειοψηφία των εργατών έμενε στον οικισμό. Παράλληλα, οι επιχειρηματίες, με το δικαιολογητικό της προσφοράς άνετης και φθηνής κατοικίας έχτιζαν εργατικές κατοικίες στο χώρο των εργοστασίων, που στην πραγματικότητα τις χαρακτήριζε η αθλιότητα. Το ίδιο συνέβαινε και με τον εργατικό συνοικισμό του Κυρκίνη.

Όλγα Βογιατζόγλου, «Η βιομηχανική εγκατάσταση στη Νέα Ιωνία-Παράμετρος εγκατάστασης»,

(από συλλογικό) Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα,

Εταιρεία Σπουδών ΝΕ Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα, 1997, σσ. 150-156.

ΘΕΜΑ Δ1

Λαμβάνοντας υπόψη το χωρίο του παρακάτω κειμένου και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να επισημάνετε τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για να υποστηρίξει τις θέσεις του σχετικά με την ελληνοτουρκική προσέγγιση (Σύμβαση της 10^{ης} Ιουνίου 1930).

Μονάδες 25

Η ελληνοτουρκική προσέγγιση (1930)

Η σύμβασις της 10ης Ιουνίου 1930 υπέστη δριμύτατην κριτικήν εκ μέρους της αντιπολιτεύσεως. Οι Τσαλδάρης και Καφαντάρης έψεξαν τον Βενιζέλον, ότι προέβη εις παραχωρήσεις, χωρίς να λάβη πολιτικά ανταλλάγματα. Ο Βενιζέλος ημφεσβήτησεν ότι η Ελλάς υπέστη θυσίας διά της συμφωνίας. Ημφεσβήτησεν ότι η αξία των εγκαταλειφθεισών περιουσιών υπό των Ελλήνων εις Τουρκίαν ήτο μεγαλύτερα από την αξίαν των εγκαταλειφθεισών υπό των Τούρκων. Υπεστήριξεν ότι και εξωγκωμένα ενεφανίζοντο υπό των δικαιούχων τα ενεργητικά, ότι η αξία των εγκαταλειφθεισών περιουσιών εξέπεσε μετά την αναχώρησιν του ελληνικού στοιχείου, ότι αι ελληνικαί περιουσίαι εν Τουρκία απετελούντο από κινητάς αξίας, κατά το πλείστον, αι οποίαι δεν επροστατεύοντο από την Συνθήκην της Λωζάννης, ενώ, αντιθέτως, αι εν Ελλάδι τουρκικαί ήσαν αποκλειστικώς ακίνητοι. Τέλος, και

αυτό ήτο το σοβαρότερον επιχείρημα, ετόνισεν ότι, ως προέκυψεν από την πείρα επτά ετών, η εκτίμησις των εκατέρωθεν περιουσιών θα απήτει πολλάς δεκαετίας, χωρίς και να είναι βέβαιον ότι το αποτέλεσμα της εκτιμήσεως θα ήτο ευνοϊκόν δια την Ελλάδα.

Εις την επίκρισιν του Τσαλδάρη, ότι δεν ελήφθη πρόνοια προστασίας των ελληνικών μειονοτήτων εν Τουρκία, απήντησεν ότι «οι Έλληνες της Τουρκίας, είτε ραγιάδες, είτε πολίται Έλληνες, θα τύχουν υποστηρίξεως εκ μέρους της τουρκικής κυβερνήσεως, αναλόγως προς την ανάπτυξιν των φιλικών και στενών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών».

Ως προς το πολιτικόν αντάλλαγμα, υπεσχέθη ότι τούτο δεν θα εβράδυνε να δοθή.

Ο Βενιζέλος, εξ άλλου, ηρνήθη να δεχθή την αξίωσιν που διετύπωσαν ωρισμένοι προσφυγικοί κύκλοι, όπως το ελληνικόν κράτος υποκατασταθή εις όλας τας υποχρεώσεις τας οποίας η Τουρκία υπείχεν εκ της συμβάσεως περί ανταλλαγής ως προς την ανταλλάξιμον περιουσίαν. Εις την συνεδρίασιν της Βουλής της 25ης Ιουνίου 1930, κατά την οποίαν εξέθεσεν εν όλη του τη εκτάσει το προσφυγικόν ζήτημα, απέδειξεν ότι οι πρόσφυγες είχαν λάβει κατά μέσον όρον τα 15% της εν Τουρκία περιουσίας των, ότι τοις εξησφαλίσθη η απόκτησις στέγης και ότι δια την αποκατάστασιν και περίθαλψιν των το κράτος είχε δαπανήσει 30.290 εκατομμύρια δραχμών, δηλαδή περί τα 80 εκατομμύρια χρυσών λιρών. Ο Βενιζέλος, κατά την συνεδρίασιν ταύτην, υπεστήριξεν ότι η Ελλάς ανέλαβε δια της συνθήκης περί ανταλλαγής την υποχρέωσιν να χρησιμοποιήση την εις το έδαφός της ανταλλάξιμον περιουσίαν δια την αποζημίωσιν των προσφύγων και ότι την υποχρέωσιν της ταύτην την εξεπλήρωσεν.

Αλλ' οσονδήποτε και αν ήτο επαχθής δια την Ελλάδα η σύμβασις της 10ης Ιουνίου, τίποτε το καλύτερον δεν ημπορούσε να πραγματοποιηθή. Η Τουρκία εζήτηει, ευθύς εξ αρχής, τον πλήρη συμψηφισμόν. Η Ελλάς αντεπρότεινεν όπως τα ουδέτερα μέλη της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής αναλάβουν την εφαρμογήν συνοπτικού και συνολικού συστήματος εκτιμήσεως. Η τουρκική κυβέρνησις απεδέχθη, τελικώς, την ελληνικήν πρότασιν, τα ουδέτερα δε μέλη υπέδειξαν τον γενικό συμψηφισμόν. Να ηρνείτο η Ελλάς την υπόδειξιν ταύτην; Η τουρκική κυβέρνησις δεν είχε κανένα λόγο να βιάζεται. Αντιθέτως, η εκκρεμότης της έδιδε την ευκαιρίαν να δυσχεραίνη ακόμη περισσότερο την θέσιν των 110.000 Ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως, οι οποίοι θα εξηναγκάζοντο να καταφύγουν εις την Ελλάδα. Θα ημπορούσαμεν να υποστώμεν

το νέον αυτό προσφυγικόν κύμα; Και ήτο συμφέρον να κενωθή η Κωνσταντινούπολις από τους Έλληνας, έναντι της αβέβαιας προοπτικής που παρείχεν η παράτασις της εκκρεμότητος επί του ζητήματος των εκτιμήσεων;

Ο Ελ. Βενιζέλος δεν ανήκεν εις την κατηγορίαν των ανθρώπων που edίσταζον να αναλάβουν ευθύνας. Άλλωστε, όταν η Ελλάς είχε βαστάσει το βάρος της Μικρασιατικής καταστροφής, όταν είχε υποστή τόσας θυσίας εις άψυχον και έμψυχον υλικόν, ποίαν αξίαν ημπορούσαν να έχουν μερικά εκατοντάδες χιλιάδων λιρών, όταν δια της θυσίας αυτής επετυγχάνετο ένας ευρύτερος διακανονισμός των ελληνοτουρκικών σχέσεων, εγεφυρούτο το από αιώνων χάσμα μεταξύ των δύο λαών και το Αιγαίον πέλαγος μετετρέπετο από χωριστικόν όριον εις συνδέουσαν γέφυραν;

Εάν ο Βενιζέλος δεν ανελάμβανε την ευθύνην της οριστικής εκκαθαρίσεως του κυκεώνος των οικονομικών διαμφισβητήσεων μεταξύ των δύο χωρών, εάν άφηνε τα πράγματα να κυλούν όπως προέβλεπον αι μέχρι τότε συμβάσεις, αι ελληνοτουρκικάί σχέσεις καθημερινώς θα εδηλητηριάζοντο, η καχυποψία αμοιβαίως θα εγένετο εντονωτέρα, η προσφυγή εις τους εξοπλισμούς θα καθίστατο αναπόφευκτος, με αποτέλεσμα την επιβάρυνσιν της Ελλάδος δια ποσών θετικώς μεγαλύτερων από την αρνητικήν ζημίαν που υπέστη δια της παραιτήσεως από μιας αξιώσεως αμφιβόλου βασιμότητος. Το θέμα ήτο: Εσύμφερεν ή όχι την Ελλάδα να λησμονήση το παρελθόν και να επιδιώξη ειλικρινώς την αποκατάστασιν φιλικών σχέσεων με την Τουρκίαν; Εσύμφερεν ή όχι να μεταβληθή ο προαιώνιος εχθρός εις φίλον; Εφ' όσον η απάντησις εις το ερώτημα τούτο θα ήτο καταφατική, η συμφωνία της 10ης Ιουνίου παρουσιάζετο ως το καλύτερον δυνατόν πρώτον βήμα δια την συμφιλίωσιν με την Τουρκίαν. Οι επικριταί, άλλωστε, του Βενιζέλου, όπως απέδειξεν η μετά ταύτα πολιτική των, επίστευον ότι η συμφωνία εκείνη ήτο κατά βάσιν ορθή.

Το επιστέγασμα της επελθούσης συνεννοήσεως ήτο το ταξίδιον του Έλληνος πρωθυπουργού εις Άγκυραν, κατόπιν προσκλήσεως της τουρκικής κυβερνήσεως, και η υπογραφή του συμφώνου φιλίας, ουδετερότητος και διατησίας.

Γρ. Δαφνής, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων (1923-1940),

τ. Β', Κάκτος, Αθήνα 1997, σσ. 66-68

Κούζας Ιωάννης